

— Dopisy Romů internovaných ve Francii během dvou světových válek

Tento článek jsme převzali z časopisu Migrations Sociétés¹ (Migrace a společnost), jenž vydává Centre d'Information et d'Études sur les Migrations Internationales (Informační centrum o výzkumu mezinárodní migrace). Autor vyučuje na univerzitě v Bordeaux a je členem Centre de recherches Tsiganes (Centrum na výzkum Cikánů) Univerzity v Paříži. Sledujeme-li charakter použitých pramenů, pak autor vychází z informací od Romů, a to v psané podobě – předkládá a analyzuje dopisy internovaných Romů během obou světových válek, v nichž žádají úřady o různé typy změn svého statusu anebo statusu svých nejbližších. Úvodem je nutné upozornit na problém s terminologií při překladu tohoto článku. Ve Francii je situace s označením Roma složitější než u nás, protože tam žijí – jako jinde hlavně v západní a severní Evropě – skupiny kulturně a antropologicky blízké Romům, které pro sebeoznačení nepoužívají slova Rom, nýbrž např. (právě ve Francii) Manuš nebo Sinto, nehledě na nepřehledné množství označení ze strany francouzské většiny jako Bohémiens, nomades, Romanichels (k tomu viz blíže článek Kateřiny Klíčové v Romano džaniben, ňilaj 2005²). Všechny tyto pojmy se v originálu vyskytují a mají postavení synonym, čímž obohacují stylistický dojem příspěvku (v češtině by však ponechání těchto názvů mohlo působit matoucím dojmem, že autor hovoří v každé větě o různé skupině Romů). Proto jsme se rozhodli pro řešení (se kterým autor souhlasil), aby v českém překladu byl užít pojem Romové, jak je běžné v české romistické literatuře.

Skutečnost, že Romové tradičně nedůvěřují institucím, je dána jejich kulturní odlišností, která je podmíněna mnoha faktory, jako je způsob jejich sociální a komunitní organizace a také historie plná konfliktních vztahů s úřady evropských států³. Romové jsou ostražití vůči veškerým in-

1 Vychází periodicky, dvakrát ročně.

2 Viz Kateřina Klíčová: „Zpomalená kolečka aneb: přehled výnosů a opatření ošetřujících kočování Romů ve Francii.“ *Romano džaniben* ňilaj 2005, s. 68-98.

3 Viz PASQUALINO, Caterina, „Hors la loi: Les Tsiganes d'Europe face aux institutions“ (Mimo zákon: Cikáni v Evropě tváří v tvář institucím), *Ethnologie Française*, vol. XXIX, n°4, 1999, str. 617-626.

stitucím, které by mohly ovlivňovat strukturu jejich komunit, a to jak uvnitř jednotlivých skupin Romů, Manušů či Gitanů, tak při jejich interakci s okolním světem gádžů (Neromů).

Některé skupiny disponují vlastními samosprávnými strukturami, jako je například soudní systém *kris* nebo moc vykonávaná králi a královnami,⁴ ty však nemají ani centrální ani trvalou povahu a nejsou uplatňovány u všech skupin stejně. Vzhledem k vyloučení z institucionálního života a také proto, že každodenní život přinejmenším některých skupin Romů byl těžko slučitelný s institucemi, nezískali tito často ani přístup ke školnímu vzdělání včetně užívání písma. Přesto to neznamená, že by Romové neuměli psát. V některých výjimečných, často dramatických situacích naopak „negramotní“ Romové dokazují, že byli schopni gádžovské písmo ovládnout.

Tento fakt bychom rádi doložili na příkladu dojemných dopisů napsaných během první a druhé světové války Romy, kteří byli internováni ve francouzských sběrných táborech.

Internace Romů z Alsaska a Lotrinska

Po francouzsko-německé válce v roce 1870 opouští mnoho alsasko-lotrinských Romů území, které připadlo Německu, vydává se do Francie a ochotně se usazuje v Auvergne, v departementu Lozère a v údolí Rhône. Jedná se o rodiny příjmení Weiss, Adolphe, Bauer, Renard, Winterstein, Reinhardt, Kempfer, Hofman a Munck. Hrají na housle, vystupují jako herci, živí se jako košíkáři, podomní obchodníci, trhovci a brusiči; obchodují s keramikou a sklem; vyrábějí dřevěné dýmky a opravují deštníky. Ženy věští budoucnost a prodávají veteš.⁵

Francouzská dobová donucovací opatření namířená vůči těmto Romům mají – stejně jako administrativní postupy, jež vůči Romům, kteří v Alsasku-Lotrinsku zůstali, uplatňuje německý režim – omezit jejich svobody. V textu redigovaném kolem roku 1890 požadují generální radové departementů Ain a Rhône po vládě schválení účinného zákona, namířeného pravděpodobně proti Romům z oblasti Alsaska a Moselle a Romům z východní Evropy. Politickou reprezentací a významnou částí voličstva tolik požadovaný zákon je schválen 16. července 1912. Rozlišuje tři kategorie kočovníků: podomní obchodníky s trvalým

4 Cf. LIÉGEOIS, Jean-Pierre, „La *kris*“ (*Kris*), *Études Tsiganes*, n°3, avril-juin 1973, str. 31-46; LIÉGEOIS, Jean-Pierre, *Mutation tsigane: la révolution bohémienne* (Proměna Romů: cikánská revoluce), Bruxelles: Éd. Komplex; Paris: Preses universitaires de France, 1976, 228 s.

5 Viz HIEGEL, Henri, „Les Tsiganes mosellans“ (Cikáni v Moselle), *Le Pays lorrain*, 1960, str. 143-150; VAUX de FOLETIER, François de, „Histoire des Tsiganes en Alsace“ (Dějiny Romů v Alsasku), *Saison d'Alsac*, vol. XXIII, n° 67, *Les Tsiganes d'Alsace*, 1979, str. 11-20.

bydlištěm, trhovce a kočovníky bez trvalého bydliště. Zavádí antropometrickou knížku, již musí mít každý kočovník stále u sebe a předkládat ji při vstupu a opouštění dané obce.

Antropometrická knížka musela spolu s údaji o občanském stavu obsahovat i Bertillonem zavedenou „kartu rozměrů“. Z dekretu vztahujícímu se ke „kartě rozměrů“ vyplývá, že by knížka měla obsahovat antropometrický popis, označující řadu morfologických rysů – výšku postavy, velikost busty, rozpětí, délku a šíři hlavy, bizygomatický průměr (šíři obličeje), délku pravého ucha, délku levého prostředníku a malíku, levého předloktí, levého chodidla, barvu očí. Jsou zde také vymezena políčka pro daktylogram a dvě fotografie majitele knížky (z profilu a zepředu).

Veřejná správa brzy dostala další příležitost vyhovět očekávání generálních radů Rhône a sousedících departmentů, pokud šlo o možnosti kontroly a sledování kočovníků. Dva roky po zavedení diskriminačního a disciplinárního systému, jehož ústředním prvkem byl zákon o výkonu potulných profesí a předpisy o pohybu kočovníků, vypukla mezi Francií a Němcem válka. Pokud byli Romové zadrženi na nově dobytém území Alsaska a Lotrinska nebo v jeho okolí, byli vzápětí vystěhováni nebo dokonce uvězněni. Od března 1915 byli posíláni do třídících středisek, poté internováni v táborech, které se nacházely především na jihu Francie. Nakonec byli shromážděni ve „střeženém sběrném táboře“ v Crestu, 23 kilometru od Valence.

Alsasko-lotrinští Romové tedy byli internováni na základě státní příslušnosti. Zatýkáni byli i ti, kteří se po Frankfurtské dohodě z roku 1882 stali Francouzi, jako např. rodina Adolových, která byla poté, co byla zatčena v Éperney, internována ve sběrném táboře v Luçon ve Vendée. Důvody k zatýkání těchto rodin nebo jednotlivých Romů byly různé: „absence visa v antropometrické knížce“, „nespecifikovaná národnost“, „porušení zákona z 16. července 1912 a nepředložení řádné propustky“, „veřejná bezpečnost“, „tuláctví“.⁶ Internace byla ale také výsledkem skutečnosti, že Romové představovali tradičně zavržovanou etnickou menšinu.

Přestože kočovný způsob života je zakotven ve francouzské ústavě, francouzské zákonodárství jej považuje za přestupkové chování. Pod záminkou, že kočovníci mohou ohrožovat veřejnou bezpečnost jako špióni, připomněla vláda a armáda v oběžníku z 16. června 1915 různým jednotkám, že paragraf 5 zákona z 9. srpna 1849 o stavu ohrožení umožňuje vojenským orgánům „vyhostit z vojenské zóny všechny kočovníky, kteří se v ní nacházejí nebo se do ní pokusili vniknout.“⁷

6 Archivy departementu Creuse, RO 169 (168-178), *Tábor v Ajain. Osobní složky internovaných*.

7 Archivy ve Vincennes, 19N 253, citováno v FARCY, Jean-Claude, *Les camps de concentration français de la Première Guerre mondiale (1914-1920)* (Francouzské koncentrační tábory ve Francii za první světové války 1914-1920), Paris, Éd. Économica, 1995, 373 str. (viz str. 100).

Během roku 1915 vešlo v platnost nařízení o specializaci táborů. Několik měsíců poté, co byli Romové přemístěni do sběrných táborů pro „Alsasany, Lotrince a cizince“ na západě a jihovýchodě Francie, jsou Romové odděleni od jiných internovaných civilistů a shromážděni ve „střeženém sběrném táboře pro alsasko-lotrinské Romaničely“ v Crestu. Toto přeskupení je logickým a ideologickým důsledkem vytvoření Meziřesortní komise pro vystěhované a internované Alsasany a Lotrince. Ta byla ustavena 9. listopadu 1914 především na popud státního rady Blanca, podplukovníka Van Merleného a vyšetřujícího soudce Kastlera. Koncem prosince se k ní přidávají alsasští hodnostáři, většinou bývalí odpůrci připojení k Německu, kteří uprchli do Francie.

Meziřesortní komise ve své práci rozlišovala mezi Alsasany a Lotrinci francouzského původu na jedné straně a přistěhovalci na straně druhé. Alsasan či Lotrinec francouzského původu byl definován jako člověk, „*který byl před 20. květnem 1871 Francouzem nebo jím k tomuto datu byli jeho předci z otcovy strany a který by se sám stal Francouzem, kdyby nedošlo k Frankfurtské dohodě*“. Za přistěhovalce je naproti tomu považován ten, kdo se narodil na území Alsaska-Lotrinska jako potomek německých rodičů. Alsasané a Lotrinci francouzského původu byli navíc rozlišeni do tří kategorií, které se velmi podobají těm, jež byly pro francouzské občany podle nařízení Ministerstva války zavedeny již v roce 1913:

- kategorie č. 1 shrnuje Alsasany a Lotrince vlastníci tzv. bílou kartu.⁸ „*Tito Alsasané a Lotrinci, považovaní za osoby s nejasnými postoji a pochybnými (vlasteneckými, pozn. překl.) pocity, nejsou podezřelí. Ponechává se jim relativní svoboda, ale na svém místě jsou drženi pod jistým dohledem.*“
- kategorie č. 2 zahrnuje Alsasany a Lotrince vlastníci tzv. trikolórovou kartu.⁹ Ti „*jsou považováni za profrancouzsky smýšlející osoby. Nakládá se s nimi stejně jako s francouzskými a belgickými uprchlíky*“.
- kategorie S¹⁰ se vztahuje na Alsasany a Lotrince považované za podezřelé, tj. za takové, „*kterí nemohou zůstat po dobu trvání války bez problémů na svobodě. Do této kategorie spadají osoby, které se vyjadřovaly protifrancouzsky, účastnily se demonstrací nebo jinak jednaly způsobem, který by mohl ohrozit zájmy veřejné bezpečnosti; dále osoby, které byly odsouzeny z poměrně vážných důvodů nebo jejichž postoje a chování jsou velmi neuspokojivé.*“¹¹

8 Doklad pro obyvatele Alsaska a Lotrinska s pochybnými postoji k francouzské vlasti.

9 Cestovní doklad obyvatel Alsaska nebo Lotrinska pro pohyb na území Francie mimo Alsasko-Lotrinsko

10 „S“ - od francouzského výrazu „suspect“, tj. „podezřelý“ - pozn. překladatele.

11 Archiv departementu Drôme, 400 M 431-2, *Sběrný tábor v Crestu. Obecné dokumenty 1915 – 1919*. Výnosy Ministerstva vnitra a Ministerstva války, Meziřesortní komise pro Alsasany a Lotrince. Shrnutí platných úředních nařízení týkajících se Alsasanů a Lotrinců francouzského původu, 2. dubna 1916.

Podle klasifikace sestavené komisí patřili do kategorie č.1 alsasko-lotrinskí Romové francouzského původu (narození po roce 1871, ale najdeme mezi nimi také francouzské Romy narozené v Alsasku-Lotrinsku před válkou z roku 1870). Na rozdíl od Alsasanů vlastnících trikolórovou kartu, kteří byli umístěni do sběrných táborů s volným režimem, jsou Romové internováni v Crestu. Všichni vlastní bílou kartu a jsou podřízeni řádu sběrného tábora s ostrahou. Oběžníkem z 6. prosince 1915 vešlo sice v platnost relativně „liberální“ nařízení, podmínky věznění však nadále určuje internační režim. Ten spočívá v tvrdé disciplíně, životě v zoufalých materiálních podmínkách (navzdory předpisům o materiální zabezpečení ministerských oběžníků), ve strachu z trestu, rušení výhod a ztráty svobody.

- „*Pane prefekte, je to pro nás moc smutný, protože jsme zavřený a odevzdáváme své děti.*“¹²

Většina dopisů internovaných Romů, které se dochovaly v archivech departementu Drôme,¹³ pocházejí z celého období internace Romů v kapucínském klášteře v Crestu, tedy období od jejich příjezdu do střeženého sběrného tábora v červenci 1915 až do zavření tábora o čtyři roky později, v červenci 1919. Většinou v nich bývají formulovány žádosti o propuštění. V první řadě jsou tyto dopisy adresovány buď zástupcům státní správy nebo voleným zástupcům samosprávy, ať už se jedná o ministra vnitra, prefekta departementu Valence nebo starostu obce Crest.

Počet napsaných dopisů a jejich frekvence ilustrují, nakolik rodiny vnímaly uvěznění jako nesnesitelné omezení vlastní svobody. Dokazují, že Romové, kterým takto státní správa znemožnila kočování, se se svým osudem nesmířili. Inspirovali se těmi, kteří se režimu vzepřeli¹⁴ nebo z tábora uprchli, a rozhodli se rozeslat protestní dopisy a dovolat se osvobození.

12 Rozhodli jsme se zde přepisovat dopisy s původním pravopisem a interpunkcí. Pozn. překladatele: francouzské texty jsou psány většinou spisovnou francouzštinou, vyskytuje se zde řada chyb v rovině pravopisné – při vyslovení jednotlivých výrazů však tvary slov znějí správně. Je to dáno velkým rozdílem mezi psanou a mluvenou francouzštinou. Pokouším se částečně přenášet tento dojem na českého čtenáře tím, že některá pravidla pravopisu vědomě porušuji.

13 Pod značkou 200 M 431-1, *Založení školy pro děti Romaničelů, seznamy zběhů, osobní předměty, útky, Bernská dohoda (1915–1919)*.

14 Cf. FILHOL, Emmanuel, „Le prix de la liberté“ (Cena svobody). Itinéraire d'une famille tsigane internée dans les camps français durant la Première Guerre mondiale (Itinerář jedné cikánské rodiny internované v cikánských táborech během první světové války), Colloque international en hommage posthume Francois Vaux de Foletier (Mezinárodní kolokvium k uctění památky Francois Vaux de Foletier), *Histoires tsiganes (Cikánské příběhy)*. Pocta Francois de Vaux de Foletier (1893–1988), uspořádaná Emmanuelem Filholem, Centre de recherches tsiganes de l'Université Paris V – Études Tsiganes. Archiv departementu Charente-Maritime, La Rochelle, 17. – 18. října 2003, dokumenty připraveny k publikaci ve zvláštním vydání *Études tsiganes* v roce 2004.

V písemných projevech, které jsou u nich spojeny především s projevy mluvenými, se jejich romští pisatelé dopouštějí řady chyb a „nemotorných obrátů“. Tyto posuny významu potvrzují autentičnost těchto dopisů. Jindy – snad proto, že chtěli, aby jejich dopisy lépe adresáty přesvědčily – se zase uchylují k opačným diskurzivním strategiím – úzkostlivě dodržují pravopis i formální vzory a mírou hyperkorektnosti se přizpůsobují adresátově stylu.

V dopise z 21. ledna 1916 žádá osmatřicetiletá Serela Winterstein jménem svého manžela prefekta, aby jí umožnil opustit klášter, aby se mohla společně s rodinou vydat ke své švagrové do *Saône a Loire*:

*„Vážený pane prefekte,
mám tu čest se na Vás obrátit, vážený pane prefekte, a zeptat se Vás, zda by nebylo namístě mne propustit, protože můj syn Pierre Vintertin byl právě povolán k Praporu, k 171. linii 30. rotě 3. praporu, a mám ještě jednoho, který narukuje s dalšími.*

Můj muž Josef Vintestin je Alsasan a já jeho žena Francouzka a mám jedenáct dětí, které se narodily ve Francii, legálně se ve Francii oženily a vdaly.

Prosím pana prefekta, aby byl tak hodný a propustil nás, protože pojedou za svou sestrou do Villeneuve poblíž Cluse Naviguy Saone a Loire, protože moje trvalé bydliště je v Andellnon Pret de Belfort, Haut Rhin. Buďte tak laskav a zaplatte náklady na moji cestu a potom se o sebe postaráme.

V úctě, vážený pane prefekte

Joseph Vintestin v kapucínském klášteře v Cres Drome.“

Je pravda, že Romové mají právo se odvolávat na dobu strávenou na francouzském území, ze zákona¹⁵ jsou „francouzskými občany“ a svou oddanost národu prokázali tím, že šli bojovat

¹⁵ Zákon z roku 1889 definuje francouzskou národnost na základě *jus soli*; na rozdíl od Německa, kde byl pojem národnosti vždy vnímán na základě příbuzenské pospolitosti, definované čistě systémem *jus sanguinis*.

| Internální tábor v bývalém kapucínském klášteře v Crest, Drôme, leden 1916 | Bibliothèque de documentation internationale contemporaine |

a zemřít za vlast. Úřady je přesto považují v první řadě za cizince a „asociály“. Oddanost rodiny Wintersteinových Francii nestačí – prefekt Drôme napsal na dopis modrým inkoustem následující: „*Osvobození nemožné. Zamítnuto.*“

O tři týdny později, 15. února 1916, píše Joseph Winterstein další dopis, v němž formuluje stejnou žádost. Díky první osobě a častým opakováním běžných výrazů působí jeho tón i obsah velmi zatvrzele a realisticky:

„Vážený pane, píšu tento dopis, abych apeloval na váš vliv, jde o to, že mám syna, který se narodil ve Francii, a protože mu brzy bude 19 let, je povolán do vojenské služby, odjel 13. ledna 1916 a mám ještě jednoho, který narukuje s dalšími a všechny moje děti se narodily ve Francii a já jsem Alsasan a jsem internovaný v Crest Drome protože můj syn je voják u 17. linie, 30. roty 3. praporu v Bellefortu, tak žádám pana prefekta, aby mě osvobodil, abych mohl svobodně odjet k mé sestře, která bydlí ve Vileneuve Pres u Cluse v Navilly Saone et Loire, protože mé trvalé bydliště je v Andelleman Prêt u Bellefortu v Haut Rhin, ale protože v továrně, kde jsme pracovali, to moc nejde, tak žádám pana prefekta, aby mě poslal i s rodinou, tedy aby mě osvobodil, říkám, prosím pana prefekta, aby mě poslal k mé sestře do Violeneuve Saone et Loire, protože moje sestra je ve Vileneuve už deset let a přijme nás s otevřenou náručí a zajistí nám práci a bude to plat rolníka a je nás pět, co můžeme pracovat.

Žádám pana prefekta, aby mě poslal k mojí sestře do Vileneuve a žádám, aby mi byla zaplacená cesta, totiž celé mé rodině.

Nežádám vás o nic jiného, protože jsme schopní se uživit a žádám pana prefekta, aby mi umožnil obdržet přídavek na mého syna, protože je to nejstarší z mých dvanácti dětí a protože je to náš nejstarší, je to opora naší rodiny. Doufám, pane prefekte, že mé žádosti věnujete pozornost a že jí vyhovíte v úctě, pane prefekte

Joseph Vintresstien v Crest Drome, kapucínském kláštře.“

Wintersteinovým nepomohl ani odkaz na možnost získat s pomocí manželovy sestry venku práci, což bylo jednou z nezbytných podmínek pro propuštění každé civilní internované osoby. Propuštění se dočkali až o rok později, v únoru 1917. Předcházela mu samozřejmě řada dopisů adresovaných ministrovni vnitra. I přes nepříznivý posudek policejního komisaře předaný zástupci prefekta departementu *Die* ale nakonec ministerstvo jejich žádosti vyhovělo

nis. Cf. BRUBAKER, Rogers, *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge: Harvard University, 1992, 270 str., z angličtiny přeložil BARDOS, Jean-Pierre, *Citoyenneté et nationalité en France et en Allemagne* (Občanství a národnost ve Francii a Německu), Paris: Éd. Belin, 1997, 320 str.

a rozhodlo, že „vrátí zúčastněné osobě trikolórní kartu a vydá jí propustku, aby se mohla se svou rodinou vydat do Vienne (Isère), kde jí její bratr údajně našel práci“.

Sedmadvacetiletá Angelina Hoferová, německá Romka, byla původně internována ve sběrném táboře v Saint-Maximin (Var). 23. července 1915 byla i se svými čtyřmi malými dětmi přeložena do kláštera v Crestu. Internace do tábora oddělila tuto košíkářku od jejího muže, který byl internován v rakousko-německém sběrném táboře v Saint-Tropez. Spis Angeliny Hoferové dokládá, že se vdala ve Švýcarsku a se svou rodinou opakovaně cestovala po Francii. Je také jasné, jak je to možné – právě jedna z velmi rozšířených předností Romů totiž je, že ovládají jazyky těchto zemí. Zde je dopis z 15. srpna 1915, adresovaný starostovi Crestu:

„Vážený pane starosto Crestu

vážený pane, píšu vám několik slov, abych vám sdělila, že jsem němka, nejsem alsasanka, takže vás pane starosto žádám, jestli by bylo ve vaší laskavé moci, mě přeložit k mému manželovi, který je tedy tak jako já Němec a jestli není možné se na mě odvolat, ukážu moje papíry, protože už je to dlouho, co jsem odloučená od svého muže a protože jsme oba Němci, tak nechápu, proč nás oddělili jednoho od druhého. Doufám, že pan starosta vjenuje pozornost mé žádosti, protože jsem tady jediná němka.

Angelina Hoferová

a žádám vás, abyste mě poslal na nějaký německý sběrný tábor, protože jsem tu z Němců jediná.“

V dopise bez interpunkce a bez jakékoli hierarchie jednotlivých uváděných skutečností upozorňuje autorka na bolestné a nespravedlivé odloučení, které jí bylo zapříčiněno ročním pobytem v táborech. Autorka zmiňuje, a přímo upozorňuje na krutou skutečnost prožívanou svými city i smysly. Tíha této těžké zkušenosti se odráží ve stálém opakování: „němka“, „odloučený“, „manžel“, „sám“, „zde“.

Víme, že Angelina Hoferová o měsíc později napsala na adresu velvyslanectví Spojených Států, které se za ní přimluvalo u francouzského ministra zahraničních věcí. Její manžel byl mezitím přeložen do rakousko-německého rodinného tábora v Chartreuse-du-Puy (Haute Loire), a svitla naděje, že by se tam s ním mohla sejít. Na začátku září 1915 poslala Angelina Hoferová prefektovi dokonale zredigovaný, krásným, upraveným rukopisem napsaný dopis, v němž žádala, aby byla se svými dětmi přeložena do Chartereuse-du Puy:

*„Vážený pane prefekte,
jsem jednou z vašich lidí přemístěných ze sběrného tábora v Crest, Angelina Hofer, narodila
jsem se 27. března 1885 v Pibrarht (Wurtemberg)¹⁶ a žádám Vás, zda byste nebyl tak laska-
vý a neintervenoval v můj prospěch, abych mohla být přeložena k mému manželovi, Hofer
Charlesu Albertovi, který je internován v Grande Chartreuse.*

*Mám čtyři malé děti, vážený pane prefekte, a jistě uznáte, nakolik by mi mohl být můj
manžel nápomocen pokud jde o péči, kterou vyžadují. Jsem tady opuštěná mezi lidmi, kteří
nemluví mým jazykem a kteří vzhledem k tomu, že jsou jiných národností, se ke mně cho-
vají spíše nepřátelsky než přátelsky. Z těchto důvodů a že bytí se mi zde jeví tvrdé, byla bych
Vám neskonale vděčná, kdybyste kladně vyhověl mé žádosti.*

V úctě. Angelina Hoferová, Sběrný tábor v Crestu, 6. září 1915.“

Odkaz na odloučení od domova („být přeložena k mému manželovi“) vytváří vhodnou atmo-
sféru pro navození otcovské blízkosti a souznění s adresátem („jsem jedna z vašich lidí“).
Autorka dále v dopise zjednodušuje a potlačuje utrpení, které prožila a které jí bylo odlouče-
ním způsobeno („jsem tady opuštěná“), a shodně s celkovou dikcí dopisu, který vykazuje řád,
jasnost, stručnost, se soustřeďuje na budování argumentační linie a užívání elegantního stylu
(„bytí se mi zde jeví tvrdé, byla bych Vám neskonale vděčná...“). Slušnostní obraty („zda byste ne-
byl tak laskavý“), estetizující pasáže a ustálené formulace nahrávají čtenáři v dominantním po-
stavení a relativizují realitu autorčina uvěznění. Cílem rétoriky dopisu je nechat zážitky spo-
jené s internací stranou a soustředit se na správné formulování své žádosti těm mocným, kteří
jí v dopise zapíranou bolest působí, ale kteří mají zároveň moc ji ukončit. V dolní části dopi-
su je poznámka ředitele tábora, architekta Peyssona: „Kladně vyřídit“.

4. října 1915 opouští Angelina Hoferová a její čtyři děti sběrný tábor. V telegramu,
který poslal prefekt oblasti Drôme prefektovi Haute-Loire se upřesňuje: „V souladu s rozhod-
nutím ministra vnitra posílám do sběrného tábora v Chartereuse-du Puy ženu Hoferovou a její čty-
ři malé děti, německé národnosti, dříve ubytované ve sběrném táboře v Crestu. Výprava dorazí do
Puy v pondělí 5. října ve 21h 41, v doprovodu pana Fabra, zvláštního komisaře, který doručí i její
spis a jeho kopii pro ministerstvo. Prosím o vyslání zástupce na nádraží k příjezdu vlaku.“

- „Povíte mi, kolik že to stojí, a já to zaplatím.“

Stejně jako byly některé internované romské ženy odloučeny od svých manželů, jiné z nich
byly odloučeny od svých dětí. Thérèse Philomène Hoerter, narozená v březnu 1875 ve Wal-

16 Nejspíš Biberach (Vrtembersko) (pozn. překl.)

bachu (Alsasko), byla přivezena do sběrného tábora v Blancy 8. října 1916. Na základě ministerského rozhodnutí byla o několik měsíců později převezena se svými čtyřmi dětmi do sběrného tábora v Besançonu a 24. ledna 1917 do Crestu. Její sedmiletý syn Pierre byl umístěn do chudobince v Nevers v době, kdy byla těsně před přeložením do tábora v Crestu ve vězení. 6. února 1917 píše prefektovi Drôme:

„Dovolte mi obrátit se na Vás s následující žádostí.

Asi deset dní jsem spolu s rodinou v koncentračním táboře v Crestu. V chudobinci v Nevers, v Nièvre, jsem ale nechala svého malého sedmiletého chlapce, a chtěla bych, aby za mnou přijel.

Žádám tedy váženého pana prefekta, aby byl tak laskavý a vyřídil veškeré náležitosti, aby za mnou mohl můj syn brzy přijet.

Za vyřízení žádosti předem děkuji,

Thérèse Hoerter, v kapucínském klášteře v Crestu, v Drôme.“

Ještě rok a půl po podepsání příměří čekají „Alsasko-lotrínští Romové“ z dromského sběrného tábora na své osvobození. Množí se protesty, rebelie a útoky. Kolem poloviny června 1919 se šestnáctileté Eugénii, dceři Thérèse Hoerterové, podaří z tábora uprchnout společně s další mladou dívkou, Caroline Wintersteinovou, „oblečenou pravděpodobně v sukni a živůtku modré barvy s bílými puntíky“. Den po útěku posílá její matka prefektovi velmi znepokojený dopis, v němž navrhuje, že zaplatí výdaje spojené s pátráním po své dceři, o jehož zahájení prefekta žádá:

„Posílám vám tento dopis, abych vám řekla, že mám dceru Eugénii Hoerterovou a ta v sobotu ráno utekla a poněvač jsem internovaná v Crestu a nemůžu ji hledat prosím vás abyste byl tak laskavý udělal všechno možné abyste dal hledat moji dceru protože jsem ji vychovávala až do jejích šestnácti let a nechtěla bych aby se někde toulala sama a jsem v překerní situaci a ona u sebe nemá ani peníze ani papíry a doprovází ji Caroline Winterstein odešla bez motivu protože odešla aby ublížila. A prosím vás abyste byl tak laskavý a nechal ji hledat, řeknete mi, kolik že to stojí a já to zaplatím. Moc mi tím pomůžete jestli bude možné prokázat vaši laskavost a nechat ji hledat a já ji pak budu hlídat aby to už nikdy neudělala. Jsme internováni skoro dva roky a je to poprvé, co mi způsobila takovou bolest“.

Zmíníme se tu ještě o dvou písemných svědectvích, která bohužel již fyzicky neexistují, neboť nebyly založeny v archivech tábora, dochovala se však zmínka o nich v táborových dokumentech. Jedná se o petice sepsané Romy při příležitosti návštěvy francouzsko-švýcarské

zdravotní komise, která byla v únoru 1918 pověřena, aby v táborech navštívila internované (německé a alsasko-lotrinské) civilisty „kteří trpí neduhy, zraněními, nemocemi nebo úrazy, které by mohly vést k jejich repatriaci nebo jejich internaci ve Švýcarsku“.

Zdravotní komise složená z jednoho francouzského a jednoho švýcarského vojenského doktora přijela na nádraží v Crest 3. dubna 1918 v 8:30 h. Přivítal je zde místostarosta, policejní komisař a správce sběrného tábora „alsaských Romů“. Komise byla informována, že žádný z internovaných nevznesl žádost, aby byl navržen na repatriaci nebo internaci ve Švýcarsku. Poté jim táborový lékař předložil vypracovaný seznam návrhů na výměnu francouzských civilistů internovaných v Německu. Byla na něm pouze dvě jména: Xavier Feltz, 59 let, narozený v Gamsheim (Alsasko), zemědělec, trpící „chronickou bronchitidou a otoky dolních končetin“ a Jules Jollain, 44 a půl roku, narozený v Lotrinsku, v jehož zdravotní kartě je uvedeno „imbecilita bráničící s idiotií“.

Lékaře takto krátký seznam udivil. Jejich údiv však trval jen krátce, do doby, než se dozvěděli o „sociálním postavení internovaných ve sběrném táboře v Crestu, jejich národnosti bez kořenů; když zjistili, že mají co do činění s kočovnými, z větší části s Cikány, jejichž jedinou starostí je mít zajištěnou potravu a nocleh, aniž by riskovali, že budou naverbováni, přišlo jim naprosto normální, že neobdrželi jiné žádosti než ty, které předložil táborový lékař“.

Lékaři z komise navštívili budovu tábora, poděkovali funkcionářům odpovědným za jeho chod a chystali se klášter opustit. Právě v té chvíli jim kočovníci předali dva dopisy. Z následné reakce členů komise mrazí v zádech: „Cestou jim vězni předali dvě níže uvedené písemné žádosti. Než odjeli, rychle nám je předali, aniž by se seznámili s jejich obsahem. Prohlídka skončila přibližně v 9h.“¹⁷

Nikdy se nedozvíme, co v písemných žádostech předaných členům lékařské komise stálo. Uvedený záznam události však vypovídá sám za sebe a zčásti ztrátu dokumentů nahrazuje. Vypovídá mnohé o hanebném postoji „členů komise“, kteří sice byli jako neutrální osoby oprávněni se takovými žádostmi zabývat, odmítli si je však vůbec přečíst. Případ jasně ukazuje, kam až může pohrdání vůči Romům vést.

Kočovníci v táborech za Vichistické vlády a okupace

Nařízením prezidenta Paula Lebruna z 6. dubna 1940 se zakazuje kočování na celém metropolitním území Francie. Kočovníci se musí přihlásit na nejbližším oddělení četnictva a po

17 Archivy departementu Drôme, 200 M 431-1.

dobu trvání války jsou nuceni se zdržovat na území, které je v každém departmentu vyhrazeno příslušným prefektem.¹⁸

Příkaz k usazení byl pouze předejrou k dalším, mnohem závažnějším perzekučním opatřením namířeným vůči Romům. Po porážce Francie nařizují 4. října 1940 německé úřady, aby byli Romové shromážděni v táborech. Takto bylo ve Francii internováno přibližně 6000 až 6500 Romů – žen, mužů a dětí, opuštěných všemi, až na pár oddaných lidí. Většina těchto celkem 25 táborů se nacházela v okupované zóně, dalších pět bylo v tzv. „svobodné zóně“.

Archivy spravované Vichistickou vládou zahrnují dokumenty z 30 táborů, v nichž se francouzští Romové v hrůzných podmínkách tísnili. Nacházejí se v nich nejen písemná svědectví sepsaná internovanými, ale také dopisy pocházející od různých členů rodin usazených kočovníků.

• „*Je to hanba, když se takhle zachází s Francouzi*“

Paul Reinhardt píše maršálu Pétainovi formou stížnosti žádost, aby byl z Montreuil-Bellay (Maine et Loire) propuštěn jeden z jeho bratrů s rodinou.

„Saint Brieuc, 19. listopadu 1943

Vážený pane maršále,

Omlouvám se, že si dovoluji Vám napsat, ale jedná se o následující. Protože vím, že jste velmi laskavý člověk, vážený pane maršále, vím, že mne neodmítnete.

Jedná se o mého bratra, který byl se svou rodinou v táboře pro kočovníky. Protože se trápil a soužil, je nyní v jedné nemocnici v Saumur. Jeho osmiletá dcera je také nemocná, nepochybně trpí stejnou nemocí jako její otec.

Vážený pane maršále, kdybyste věděl, jak je s nimi v tom táboře pro kočovníky zacházeno, je to hanba! Chudáci malé děti jsou téměř nahé a pořádně strádají. Chudák bratr má obě plíce nemocné a je zmrzačený. Může sotva chodit, ale já jsem zdravý a rád se o ně o všechny čtyři postarám.

Pracuji a moje žena také; Kdybyste byl tedy tak laskavý a udělal co je ve vašich silách, aby se k nám vrátili, protože bratr tam (jinak) umře. Kdybyste viděl dopisy, které nám jeho žena posílá, určitě byste se slitoval. Mají hlad a je jim zima. Jsou to Francouzi. Můj otec je z Vendée a moje matka je také Francouzka, a on se narodil v Chavaigne-en-Paillew (Maine et Loire).

Postarám se o vše, aby mohli být s námi. Mám ještě jednoho bratra, který je uvězněn od začátku války a jeho žena je ve stejném táboře s dítětem, kterému je pět nebo šest let a trpí

18 Cf. *Journal officiel* (Oficiální noviny) z 9.4. 1940, str. 2600.

*úplně stejně. Jsou to také Francouzi. Jsou na tom hůř než psi, je to hanba, když se takhle zachází s Francouzi.*¹⁹

Žádné „slitování“ pro tohoto „zmrzačeného“ bratra. Francouzští Romové jsou v první řadě a především potulující se kočovníci. Z toho důvodu mohou být považováni pouze za nežádoucí obyvatele.

Kočovníci, tak jak jsou definováni zákonem z roku 1912 (paragraf 3), jsou internováni od podzimu 1940, od chvíle kdy německé vojenské velitelství ve Francii nařídilo, aby byli Romové z okupované zóny převezeni do internačních táborů střežených francouzskou policií. Spolu s kočovníky jsou také zatýkáni podomní obchodníci a trhovci.

Příkladem může být rodina Hilfretových, kteří se jako trhovci živilí a v listopadu 1940 byli internováni v táboře v Mérignac (Gironde). O rok později, během léta 1941, je uvězněno několik dalších romských rodin, a to přesto, že jsou oficiálně vedeni jako „trhovci“.²⁰

17. listopadu 1940 píše Charles Helfritt prefektovi žádost o osvobození:

„Vážený pane prefekte, píšu Vám plný emocí a obav, ve snaze vysvětlit Vám svůj případ. Dostal jsem příkaz, abych se i s rodinou dostavil do koncentračního tábora v Baudésert, moje žena přitom bude brzy rodit. Celý život jsem pracoval na trhu a už rok bydlím u Valette a mám u sebe všechna potvrzení o placení nájmu. Přičlenili mě ke kočovníkům, přitom jsem nikdy nekočoval a v nové kartě mám pouze jedno razítko od četnictva v Pessac. Narodil jsem se v Agen, moji rodiče vlastnili zvěřinec, a já jsem byl také vždycky prodejce na trhu, vážený pane prefekte, kvůli mým dětem, manželce a mě vás naléhavě prosím, udělejte všechno nezbytné, abyste mne odsud dostal, vzhledem k tomu, že jsem nic špatného neprovedl. Spoléhám na vaše vyšetřování vážený pane prefekte. V očekávání kladného vyřízení této žádosti, přijměte, vážený pane prefekte mé nejuctivější pozdravy.

Charles–Camille Helfritt

narozen v Agenu – 38 let

*současné bydliště Koncentrační tábor Beaudésert – Mérignac Gironde*²¹

19 Dopis, který předal otec Jean Fleury Jacquesu Sobotovi, reprodukován v SIGOT, Jacques, *Ces barbelés oubliés par l'histoire. Un camp pour les Tsiganes ... et les autres*. Montreuil-Bellay, 1940 -1945, Bordeaux: Éd. Fallada, 1983 (1re édition); La Lotte d'Aigues: Éd. Cheminements; 1994 (édition revue et enrichie), 351 str. (cf. str.202).

20 O represivní politice namířené proti Cikánům v Gironde viz FILHOL, Emmanuel, „Les Tsiganes en Gironde pendant la Seconde Guerre mondiale“ (Cikáni v Gironde za druhé světové války), *Annales du Midi*, n°2, avril-juin 2003.

21 Archivy departementu Gironde, 58W82, *Nomádi a trhovci. Nařízení 1940-1969*.

Žádosti Charlese Helfritta nebylo přes kladné vyjádření vedoucího tábora vyhověno. Stejně jako jiní Romové z Mérignacu byl i on posléze internován v táboře v Poitiers, odkud byl deportován do Německa.²²

- „*Tábor v Bois désert*“²³

20. března 1941 sepsalo 9 obyvatel obce Saint-Médard-en-Jalle v departementu Gironde stížnost na „kočovníky“ a poslali ji svému starostovi: „*My, níže podepsaní, potvrzujeme, že kočovníci, kteří si již před 5 měsíci zvolili bydliště u paní vdovy Octave Castaingové u Jalle v Camp-des Lancier, mají zvláštní a hrubě nevyhovující mentalitu.*“²⁴

V souvislosti s vyřízením stížnosti se na místo pobytu dostavil polní hlídač, a přikázal jim, aby místo opustili (následuje záznam z následně sepsaného protokolu):

„*První z nich, pan Courbet, mi sdělil, že hledá místo nebo dům k pronajmutí, a že neodejde dokud něco nenajde. Dodal, že je francouzský občan, který se snaží poctivě vydělávat na živobytí a že není nic, co bychom mu mohli vytýkat (...)*

Druhý, pan Clodiot, mi odpověděl, že je vážně nemocný, a proto v žádném případě nemůže ani poodjet se svou maringotkou (...).

*Pokud jde o opatření, která jste mi doporučil, abych na ně uplatnil, nezdálo se, že by se jich to nějak dotklo. Neboť odpověděli, že si nemají co vyčítat a že nemáte žádné právo, abyste je nechal zatknout.“*²⁵

Reakce starosty na sebe nenechala čekat:

22 Cf. FILHOL, Emmanuel, „L'internement et la déportation de Tsiganes français sous l'Occupation: Mérignac-Poitiers-Sachsenhausen“ (Zadržení a deportace francouzských Cikánů za okupace: Mérignac-Poitiers-Sachsenhausen), *Revue d'histoire de la Shoah*, n°170, septembre-décembre 2000, str. 136-182

23 Pozn. překladatele – „bois désert“ znamená ve francouzštině „pustý les“

24 Archiv departementu Gironde, 58 W 87: *Tábořiště kočovníků. Různá korespondence 1943-1946.*

| Skupina Romů v internačním táboře v Poitiers. Litografie dle návrhu Sonie Steinsapirové z roku 1943. | Soukromá sbírka Vaux de Foletier |

„Bezvýsledně jsem se snažil vyhnat tyto nežádoucí osoby z pozemku, na kterém se utábořili. Polnímu hlídači slíbili, že místo opustí, pokud jim dodáme palivo nezbytné k nastartování jejich vozů (...).“

Čtvrť, v níž tito kočovníci bydleli, si stěžuje na krádeže drůbeže, králíků nebo dokonce ovcí, nepočítaje mizení zeleniny ze záhonů.

„Nikomu se samozřejmě nepodařilo je nachytat při činu, a žádné průkazné obvinění tedy nemohlo být vzneseno.

Stávající situace nicméně znepokojuje celou čtvrť naší obce, a proto Vás žádám, vážený pane prefekte, abyste byl tak laskavý a zvážil zařazení těchto nežádoucích osob do kategorie kočovníků a následně je nechal shromáždit ve speciálním táboře v Mérignacu.“²⁶

28. června 1941 dal Francois Pierre-Alype, prefekt departementu Gironde, se souhlasem německých okupačních sil příkaz komisaři divize 7. pohotovostnímu oddílu policie, aby odebrali průkazy totožnosti pro prodej na trhu osobám, „*které se nacházejí v Saint-Médard-en-Jalles, v Pont de Gadjac, a které byly panem Velitelem četnictva doprovozeny do koncentračního tábora pro kočovníky v Mérignac Beau-Désert.*²⁷ *Buďte tak laskavý, odeberte jim míry a vyfotťe je, aby jim mohly být vystaveny antropometrické knížky pro kočovníky.*“

Postoj zvolený obcí, služebníky četnictva, policií a prefektními úředníky jasně a zřetelně ukazuje na svévolnou povahu podobných rozhodnutí. Jak reagovaly oběti, které byly s takovými rozhodnutími konfrontovány? Zdůrazňovaly svou nevinu a dovolávaly se proti takovým nepochopitelným rozhodnutím o zatčení soudní pomoci.

Angelina Capello nerozumí, proč byla se svými dětmi zatčena a žádá polního maršála (Feldkommandanta) v Bordeaux, aby ji seznámil s důvody jejího obvinění, neboť si nemá co vyčítat:

*„Bordeaux, 24/7/41
Herr Komandantovi,
Feldkommandantur
5 rue de Budos, Bordeaux*

Dovoluji si Vás upozornit na následující skutečnosti.

18. července tohoto roku, v půl deváté ráno, mne společně s mými třemi dětmi přišla zatkout policie do mého bytu na adrese 20, rue Christian Solar, aniž by mi řekla proč. Od té

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Dosl. „krásná poušť“, pozn. překl.

doby jsem učinila řadu kroků, abych zjistila jaké důvody způsobily mou internaci v táboře v Mérignacu. Francouzské úřady odpovídaly vždy vyhýbavě.

Proto si dovoluji obrátit se přímo na Vás, který máte cit pro spravedlnost, abyste osobně intervenoval na prefektuře v Bordeaux, aby sdělili, jaké obvinění bylo proti mně a mým malým dětem vzneseno, jistě jsme se stali oběťmi omylu, a abyste eventuelně dosáhl mého propuštění na svobodu, neboť si nemám co vyčítat, nikdy jsem nepřestoupila francouzský zákon, ani německá nařízení. Jsem francouzka, obchoduji na trhu, řádně platím daňový výměr. Den poté do tábora dorazila má šestapadesátiletá matka, také zcela bezdůvodně. Policie nám ani nedovolila vzít si s sebou nějaké osobní ošacení, abychom se zde neocitly v naprosté bídě.

Troufám si doufat, Vážený pane Komandante, že věnujete mému zvláštnímu případu pozornost a že vymůžete, abych byla i se svými třemi dětmi propuštěna na svobodu. Nejsem kočovnice, ale obchodnice na trhu.

V úctě

Angelina Capello

Camp du Bois désert.“

Jsme otřeseni, když čteme slova „*Camp du Bois désert*“ („tábor Pustý les“), která jsou tak výstižně uvedena namísto názvu tábora „*Beau-Désert*“ („Krásná poušť“). Je konec krásným projížďkám v maringotce kouzelnou přírodou s její zelení. Ukazuje se síla vzdoru. Člověk zde odmítá realitu (Beau Désert – Krásná Poušť), která jej zbavila svobody a alespoň v duchu utíká na bezpečné, známé místo („*Bois Désert*“ – „Pustý les“). Únik je strategie, kterou pronásledovní Romové často používali, dopis zde odhaluje jeho zachování v podvědomí kočovníků jako zbraň proti věznění. Na stížnosti Angeliny Capello z „Pustého lesa“ nikdo neodpoví.

Nepoddajní

Oproti (s ohledem na pozdější dobu) relativně šťastným časům, jež ve Francii zažívali „Egyptané“ a „Bohémové“²⁸ mezi počátkem 15. století (v době svého příchodu do Evropy) a polovinou 17. století byla pro Romy žijící ve Francii moderní doba temným obdobím, poznamenaným dramatickými událostmi.²⁹ Dodnes jsou z velké míry opomíjeny významné etapy

28 Jeden z francouzských výrazů „Boemians“ (Bohémové, Češi, Cikáni) odkazuje na jejich domnělý původ z Čech, pozn. překl.

29 Cf. VAUX de FOLETIER, Francois de, *Les Tsiganes dans l'Ancienne France* (Cikáni ve starodávné Francii), Paris: Société d'édition géographique et touristique, 1961, 246 str.

dějin, které se diskriminační protiromskou politikou vyznačují: sčítání z března 1895, zavedení antropometrické knížky, nařízení o usazení, internace a – pro některé Romy internované v tábore v Poitiers nebo zatčené na severu Francie – deportace. Mezi těmito diskriminačními opatřeními byly samozřejmě významné rozdíly. Represe nabrala na síle ve chvíli, kdy přešla od sledování a pravidelných kontrol k identifikačním metodám, dále od politiky násilného usazování k politice exkluze a internace. Ta byla nejdříve, během první světové války, namířena proti „alsasko-lotrinským Romaničelům“, a v období okupace a vichistického státu byla aplikována na všechny kočující. Zbývá už jen dodat, že úřední opatření vyhrazená pro Romy zanechala bez pochyby za sebou následky trvalého charakteru.

Na pokračující a stále se stupňující represe odpovídají perzekuované skupiny odporem stejně vytrvalým a houževnatým. Většina zde uvedených dopisů internovaných Romů jsou toho jasným důkazem. O tom, že si svou svobodu úpěnlivě bránili, svědčí i dva příběhy, jejichž záznam se nám dochoval. Na závěr tedy opustíme svět přímých svědectví, které nám po sobě sami Romové zanechali, a od písemné formy se vraťme k formě orální – romské kultuře vlastní – v níž se dochovaly další záznamy slov a kolektivních postojů internovaných Romů.

25. listopadu 1916, vypuklo ve sběrném táboře v Crestu povstání.

„Kolem 21. hodiny, uvádí správce tábora, jistí Bentat a Kempfer začali muzicírovat, a to i přesto, že to odporuje předpisům a přestože je na to opakovaně upozornili vojáci na stráž, kteří je nakonec také zatkli. Rebelie vyvolala v zařízení demonstraci třiceti internovaných, kteří pochodovali chodbami a zpívali přitom Marseillaisu. Vojáci ji nemohli zvládnout jinak než bajonety a puškami. Bentat a Kempfer byli potrestáni 15 dny vězení a ostatním bylo uloženo domácí vězení na stejnou dobu.“³⁰

V ženském táboře v Rieucros (Lozère), založeném v roce 1939, si získala obdiv všech internovaných Gitanka známá pod jménem Kali. Jedna z internovaných žen o ní píše:

„Každé ráno, když češe své černé vlasy, vykřikuje výbušným tónem: ‚Zdrhnu. Nezůstanu tady, zdejchnu se a budu volná‘. Její nesčetné pokusy o útěk končily vždycky v nápravné táborové cele. Její tvrdohlavost vyvolávala stále další a další konflikty s vedením tábora. Po dal-

30 Dvuměsíční hlášení správce Peyssona, archivy departementu Drôme, 200 M 431 – 1.

*ším neúspěšném pokusu o útěk jí nasadili pouta a odvěkli ji pryč jako divé zvíře. Kali už jsme nikdy neviděli.*³¹

Přeložila Kateřina Urbanová

Zusammenfassung

Briefe von Zigeunern, die zu Kriegszeiten in Frankreich interniert waren

Nach negativen Erfahrungen mit dem Einfluss von Institutionen auf die Struktur der Gemeinschaft von Roma sind diese Institutionen gegenüber skeptisch. Das erschwert deren Zugang zur Bildung. Trotzdem waren sie, wenn es die Situation erforderte, in der Lage, Anforderungen der Mehrheit nachzukommen.

Nach dem deutsch-französischem Krieg von 1870 migrierten viele Sintis von Deutschland nach Frankreich. Schon 1912 wurde ein repressives Gesetz erlassen, das Reisende in französische und Neuankömmlinge unterteilte und weiter noch zwischen Hausierer mit ständigem Wohnsitz, Markthändler und Reisende ohne ständigen Wohnsitz. Alle mussten ein anthropometrisches Buch mit sich tragen, das außer Personalien auch Informationen über das Aussehen des Inhabers enthielt.

Die Sinti und Roma aus dem Elsass und aus Lothringen wurden im 1. Weltkrieg in Südfrankreich, vor Allem in Crest, interniert. Aus dieser Zeit sind Briefwechsel überliefert, die überwiegend an die staatliche Verwaltung, an Bürgermeister uä. adressiert waren. Ein und derselbe Absender schrieb einmal leicht unbeholfen, das andere Mal wieder extrem korrekt. Einmal lag ihnen die gesprochene Sprache viel näher als die geschriebene, ein ander Mal gelang es ihnen, sich besser dem Adressaten anzupassen.

Als Beispiel werden zwei Briefe von Mitgeidern der Familie Winterstein zitiert, die Crest verlassen wollen, um eine Schwester zu besuchen. Der Brief von Joseph Winterstein wirkt sehr authentisch und verzweifelt, was durch häufige Wiederholungen von Fakten erzielt wurde.

Eine Stilverschiebung ist auch in den Briefen von Angela Hofer markant, die 1915 eine Umverlegung zu ihrem Mann in ein anderes Lager verlangt. Ihr erster, natürlich formulierter Brief bekam eine abschlägige Antwort, doch ihr zweiter Brief war im Stil einheitlich, hatte eine klare Argumentationslinie und v.a. in der Rhetorik war er klar an einen Leser in dominanter Position adressiert. Dieser zweite Brief erhielt eine positive Antwort.

Der 2. Weltkrieg brachte für die französischen Zigeunern nur eine Verschlechterung mit sich. 1940 haben deutsche Behörden befohlen, 6000 bis 6500 Roma in ca. 30 Lagern zu internieren. Auch aus dieser Zeit hat sich Korrespondenz erhalten.

Während im 1. Weltkrieg nur Sinti und Roma aus Elsass und Lothringen unter Repressionen gelitten haben, waren im 2. Weltkrieg alle Reisenden davon betroffen. Doch die Roma waren nicht nur passive Opfer. Am 25.11.1916 gab z.B. in Crest einen Aufstand.

Eva Zdařilová

31 Citováno v GILZMER, Mechtild, *Camp de femmes. Chroniques d'internées. Rieucros et Brens. 1939 – 1944* (Ženský tábor. Kroniky internovaných. Rieucros a Brens. 1939-1944), Paris: Éditions Autrement, 2000, 555 str. (cf. str. 89)

Romano džaniben – jevend 2006
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Tato publikace vznikla v rámci výzkumného záměru MŠMT 0021620825

“Jazyk jako lidská činnost, její produkt a faktor”

Publikace byla financována hlavním městem Prahou z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin a integrujících se cizinců na území hl. m. Prahy pro rok 2006

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3, tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram
Obálka: Medvěďárka. leták z Augsburgu z 16. století
Převzato z: Hampe, Theodor: Die fahrenden Leute. (*Kočovní lidé*), Lipsko 1902.
Cit. in: Gronemeyer, s. 57 (viz článek)

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.